

**Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Международна научна конференция
на Факултета по славянски филологии – 2017
„Надмошие и приспособяване“**

**ПОЛИТИКА ЧРЕЗ ГОЛОТАТА –
НАДМОШИЕ И ПОДЧИНЯВАНЕ ЧРЕЗ ЕЗИКОВО
МАНИПУЛИРАНЕ НА ГОЛОТАТА
НА БРАЗИЛСКИТЕ ИНДИАНЦИ ОТ XVI ВЕК
(За целите, обекта и методологията на изследването)**

**Вера Киркова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“**

**POLITICS THROUGH NUDITY: SUPREMACY
AND SUBORDINATION THROUGH THE LINGUISTIC
MANIPULATION OF THE BRAZILIAN INDIANS' NUDITY
DURING THE XVIth CENTURY**

**Vera Kirkova
Institute for Bulgarian Language Prof. Lyubomir Andreychin,
University of Sofia St. Kliment Ohridski**

Abstract. The research (a part of a larger task) is about the study of the language shape of Brazilian Indians of the XVIth century, compiled by using informative texts written in that period of time: direct testimonies of Portuguese explorers, sailors, colonizers and Jesuit missionaries about and from the newly discovered Brazilian territory; the peculiarities of the linguistic reflection of such a general notion as “nudity”, the reference and manipulation of which is purposefully serving the imperial colonization policy in one or another direction (often radically opposite but always related to the ultimate goal of gaining power). On the basis of the interpretation of the nudity, are imposed extreme samples of existence of the Brazilian native, explaining to the world the specifics of the Portuguese policy, followed in the XVIth century, aiming at supremacy and obedience.

Key words: Blazilian Indians, nudity, colonization, language manipulation

На пресечната точка между проучвания в сферата на португалоезичните култури се озова интересът ми към откриването на Бразилия и особено към извеждането на бразилския индианец на световната сцена. Първите моменти. Сблъсъкът между европейца и туземеца от новооткрития континент. Съвсем естествено дойде въпросът: „Какъв е бил

индианецът?“ Често коренно противоположни мнения го представят от наивен и чист до неукротимо кръвожаден. В крайна сметка, как точно се изгражда представата за него? Огромното предимство в този случай е, че първата среща е документирана. Има сведения, има очевидци. Макар и оскъдни, текстовете, отразяващи пионерската дейност на португалците през първия век от колонизирането на Бразилия, дават информация от първа ръка за това, какъв е бил индианецът. Но колкото по-дълбоко се навлиза в материята, толкова по-сложен изглежда въпросът. Единственото, което със сигурност би могло да се каже, е, че индианецът е... гол. Голяма част от останалите наблюдения са на базата на изводи, направени върху факта, че е гол. Например, като се започне от Перо Ваш де Каминя при самото откриване на Бразилия: „Ходят голи, без да се покриват с нищо. Изобщо не се притесняват да си показват срамотиите, сякаш си показват лицето.“ // „Телата им са толкова чисти и така едри, и така хубави, че повече няма накъде.“ // „невинността на тези хора е такава, че дори на Адам не би могла да е по-голяма“ // „толкова чисти хора, стига да можехме да разбираме техния език и те нашия, веднага биха станали християни“ // „най-прекрасният плод, който може да се извлече, е да се спаси този народ...“ (Каминя 1500). Голотата в първия момент е основание португалците да вярват, че индианците са чисти и непоковарени тъкмо защото ходят голи. Тази невинност ще ги превърне в отлични християни в подчинение на Португалската корона. Стигаме до мисионерите йезуити, например до отец Нобрега в процеса на осъзнатото християнизирание на индианците: „Струва ни се, че не можем да не дадем дрехите, които сме си донесли, на онези, които искат да станат християни, да ги разпределим така, че всички да станем равни с тях, та поне да не скандализираме Братята от Коимбра, ако узнаят, че заради липсата на някакви си гащи една душа престава да бъде християнска и престава да познава своя Създател и Господ, когото да прославя...“ (Нобрега 1549: 74). Голотата вече става пречка и проблем на християнизиранието. Авторите спекулират с голотата на индианеца в зависимост от лични подбуди и интереси. Манипулират голотата на индианеца в текстовете си. Как? При тълкуването ѝ, при позоваването на нея, при подхода към нея, при вмъкването ѝ в определени контексти, което всъщност е и причината за тази противоречива представа за индианеца от първия век след откриването на Бразилия. Различни цели, различно интерпретиране на голотата, различно манипулиран езиков образ, а „почти всяка езикова форма с неманипулативно съдържание, при определен комуникативен контекст, поведенско присъствие, познание за събеседниците, цели на общуването и очаквани резултати може да влезе в служба на манипулацията.“ (Чергова 2014: 55) В такава последователност и с подобни мотиви като цитираните започна изследването на проблема. А сега фактите.

Фактите

Веднага след триумфалното завръщане на Вашко да Гама в Португалия, след еуфорията от достигането на Индия по море, португалците организират втора експедиция (1499). Крал дон Мануел I назначава за главнокомандващ Педро Алвареш Кабрал. Флотилия от 13 кораба потегля за Индия по вече доказания опитно маршрут, но вместо да го следват, подминавайки Кабо Верде, корабите се отклоняват на запад в Атлантическия океан, където по Великден на 1500 г. се натъкват на бъдещата Бразилия. Осъществява се първият контакт между португалските мореплаватели и местното население на новооткритата суша, като за едноседмичния престой откриваме подробна информация в първото изпратено оттам писмо. Написано е от Перо Ваш де Каминя, бордови писар, и е адресирано до крал дон Мануел I. От този момент нататък, в продължение на около един век, биват написани множество разнородни текстове – от бележки за маршрути, записки, бордови дневници и писма, до цели географски и исторически трактати, обединени от факта, че са все преки свидетелски информативни документи. Затова, въпреки привидното разминаване във формата, текстовете сочат типологични сходства помежду си от гледна точка на съдържанието и най-вече, от гледна точка на основната цел, която е да информират (краля, предимно) за хода на експедициите и за оправдаването на очакванията за намиране на ценни ресурси, като интересът е насочен главно към скъпоценните метали и новите поданици – бразилските индианци, в конкретния случай, които спешно да се християнизират и подчинят, за да служат вярно в полза на Португалската корона и тя да засили надмощието си над останалите страни.

Разглеждането на оскъдните понякога сведения за авторите показва, че става дума за поколения, носещи хомогенно в себе си характерни за епохата черти. Пишещите възплъщават императивите на времето, в което са изградени под натиска на глобалните промени вследствие на прекрояването на света и зараждането на нова ценностна система под въздействие на португалската географска и културна експанзия и откритите се хоризонти за физическо, интелектуално и духовно надмощие. Текстовете, макар и споделящи общи особености и представляващи етап от развитието на разрастващата се и налагаща се пред света Португалска империя, се делят на два вида. Едните са дело на изследователи, мореплаватели, колонизатори и са светски свидетелски информативни текстове, където преобладава описателната наративност, докато другите са написани от мисионери йезуити и изпъква морализиращият елемент. И едните, и другите са създадени на базата на прякото наблюдение и личното участие от страна на авторите в „цивилизационните“ процеси. Имаме неподпра-

вено непосредствено наблюдение, репортажност и в максимална степен доближаване до новооткритата действителност. Разполагаме с истинско богатство от „заснемания“ на заобикалящата бразилска реалност и населяващите я обитатели, които включват първите срещи, изненадата от външния вид и необременената от свян и предразсъдъци голота, особеностите на половете и възрастовите групи, поведението, формите на съжителство, специфичните навици, ритуали и сексуални практики, канибализма като особено шокиращ, войните, до които се стига при ескалирането от мирно общуване към агресия. И забележителното е, че в тази многообразна палитра на различните проявления авторите често прибегват до голотата на индианците, за да потърсят и дадат обяснение, да напишат своята оценка – положителна или отрицателна, скрепена впоследствие с цялата гама от езикови средства, с които боравят и чиято цел е да насочва и да убеди в съждението, а „съзнателният подбор на наличните вербални средства при осъществяването на някакъв замисъл е оценъчна дейност, предопределена от поведенчески константи и променливи, установени социални норми и очаквания, ценностна скала, индивидуалност, стратегическо мислене. (вж. Вершурен 1999: 55-68, Вучева 2006: 243-277, Колшански 1984: 136, Мангачева 2012: 17-18 и др.)

Тъкмо поради тази причина едва след анализиране, разработване и представяне на текстовете един по един, съотнасяне към особеностите на личността и целите на пишещия идва опитът за обясняване на общата тенденция в охарактеризирането на индианеца посредством неговото най-биещо на очи проявление – да бъде гол. Защото голотата практически е единствената константа при изграждането на представата за бразилския туземец в свидетелските информативни текстове през първия век от Откриването на Бразилия. Изводите са плод на индивидуални подбуди на авторите, спонтанни, свързани изначално с внушенията на голотата сама по себе си – сексуалният подтекст, например, или преднамерени – да се угоди на адресата. „Като че ли не бихме могли да намерим разумни аргументи да опровергаем твърдението, че голото тяло (...) се свързва с понятия като сексуално и еротично. Понятия, които във всяка епоха подлежат на предефиниране с добавяне на все повече разклоняващи се договорки и уточнения. Понятия, които се отразяват и в традиционната култура...“ (Филева, Димова, Петров 2017: 15) И доколкото всяко творчество е форма на интерпретиране на реалността, пречупена през погледа на интерпретиращия, то би могло да се перифразира, че изобщо всяка интерпретация на голотата по един или друг начин минава през разбиранията на интерпретиращия, в това число и през разбиранията на пишещия един текст, където той, съзнателно или подсъзнателно, отразява своите виждания, повлияни от всички лични и обществени фактори, обуславящи неговото световъзприятие като цяло.

Цел на изследването

Целта на изследването е да бъде описана системно динамиката в промяната на представата за бразилския индианец от гледна точка на неговата голота, чието тълкуване за период от един век преминава от една крайност на идеализиране и „ангелизиране“ в коренно противоположната на демонизирането. Чрез обуславящи актуалността на настоящата работа рамкиране и анализ на достатъчно голям брой представителни свидетелски информативни текстове, като се прилагат прийоми на кръстосващи своите достижения научни области, се доказва, че в основата на тези съждения стои голотата и нейното манипулативно езиково интерпретиране в подчинение на провежданата политика за надмощие на Португалската империя.

Обект на изследването

Обект на изследването е писмената езикова практика в свързаните с откриването и колонизирането на Бразилия свидетелски информативни текстове от XVI в. – разнородни документи, акцентиращи върху образа на бразилския туземец и очертаващи представата за него, лансирана пред света от португалските колонизатори. Будят интерес във връзка с разглежданата проблематика, а конструираният модел на голия индианец, без да пренебрегва фундаменталните различия между текстовете, дава възможност документите да бъдат пълноценно изследвани от гледна точка на подхода на пишещите към новата действителност и нейните обитатели. В очертаната времева рамка акцент се поставя върху връзката между езика и обществените явления, като се отчита фактът, че социалните промени оказват различно по степен и „качество“ влияние върху езиковите подсистеми. Резултат от това влияние са и промените в отношението към голотата на индианеца и нейното езиково „онагледяване“.

Методология на изследването

Предлаганият теоретичен модел за културно-лингво-прагматическа насока при разглеждането на темата, както и анализът на езиковия материал, се основават на схващането за езика като отворена динамична система, зависима от външната среда и намираща се в постоянно взаимодействие с нея. Тясното капсулиране е немислимо. Все по-категорично се налага посоката към интердисциплинарност. Филологията, преосмислена, вече не е крайната цел, а инструментът – тя е, която дава ключа за разбиране на различни култури и общества, в чийто център стои отделният човек. „Идеята за антропоцентричността на езика в съвременното може да се счита за общопризната“ (Яковлева 1994: 20). Както

и във връзка с възприемането на човешката другост: „Културният човек не просто развива и съхранява определени свои особености – той разбира другите индивиди, епохи, общества“ (Дичев 2016: 85).

През последните няколко десетилетия въпросът за интердисциплинарността е сред най-широко дискутираните. Проблеми като как трябва да бъде разбран и описван човекът в различните култури и възможна ли е универсално валидна теория на подхода към него, събуждат интереса на лингвисти, социолози и антрополози. „Общото развитие на знанието на човека изведнъж показва, че от погледа на езиковедите са отбягвали редица релации на езика с други феномени, характеризиращи мислещия и комуникиращия човек“ (Димитрова 2004: 11).

За постигане на системност езиковото манипулиране в представянето и тълкуването на голотата е описано в зависимост от статуса на участниците в изграждането на езиковия образ на индианеца и на социалната приближеност или дистанция между тях, като се отчита влиянието и на други социални и прагматични фактори – образование, заеман пост, задължения, цели, търсени ефекти и др. Само така въпросът за спекулирането на пишещите с голотата на индианеца в полза на прокарването на необходимостта от неговото подчиняване може да бъде изяснен систематизирано и адекватно.

„Почти нито един въпрос в науката не се поставя случайно. Самото му възникване е продукт на определен етап в развитието на един или друг отрасъл на знанието.“ (Димитрова 2004: 13), защото, за да се отрази езиково едно явление, то вече е възникнало в обществото. Такива са последователността и концептуалната основа, необходими са външни и вътрешни предпоставки, за да се прояви явлението първо в даденото общество, а после да намери отражение и в езика, където има своя фундамент. Проблемът далеч надхвърля границите на чистата лингвистика. Трябва да се постави в контекста, в който се е зародил. Необходими са разнородни източници на информация, като базисна единица на всяко проучване на общността е индивидуалното човешко действие. Там кристализират проблемите и перспективите като синопсис от ключови понятия и предизвикателства към всички, посветили се сериозно на материята, търсейки обяснение на феномените чрез способности и процедури, общи за научните дисциплини и дялове на познанието, тъй като „...описвайки света, говорещият винаги го интерпретира.“ (Димитрова 2004: 23). И също: „човешките вярвания, в това число и научните, са производни на културата.“ (Будон 2012: 83) Затова и филологическите изследвания следва да са обвързани с културните и обществените явления. Езиците не са генетично заложили, а са продукт на културата, изключителен белег на личностното и обществено съзнание. „Несравним за организиране на нашите мисли, за споделяне на нашите идеи и

мечти, за боравене с понятията, за аргументиране, предаване на знания, които са в основата на човешките култури, езикът има чудесна история за разказване. А тази история се разказва на кръстопътя между редица дисциплини: лингвистика, палеоантропология, невронауки, психология, генетика...” (Лестиен 2009: 8)

Извод

Следва, естествено, да се използват теории и методи от обществените науки, за да се опише защо и как се стига до манипулацията, а това дава възможност на възприемащия да се включи и със своя гледна точка при тълкуването, защото „всяка културна форма предполага известна доза тълкуване“ (Дичев 2016: 84). Изследването на групата от автори е полезно за извличането на необходимата информация за влиянието на различните фактори. Целта е чрез интердисциплинарния подход да се доведе максимално близо до познанието ни един свят – реалният. За да се случи това, трябва да се познават причините за системните изкривявания, представляващи манипулирането на понятията. Накратко, така заложеното е с програмен характер: да се установи наличието на описаното явление, да се проследи как действа и да се изолира, за да се надникне отвъд него за добиване на яснота.

Библиография

- Будон 2010:** Будон, Р. *Социологията като наука*. София: ИК „Изток-Запад“, 2012.
- Вучева 2006:** Vucheva, E. *Един интегрален модел на речта: равнища, единици и категории*, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2006.
- Димитрова 2004:** Димитрова, Ст. Език и менталитет. – В: *Език и менталитет*. Под ред. на Ст. Димитрова, София: Военно издателство, 2004.
- Дичев 2016:** Дичев, И. Митът за конспирацията и ритуалът на прозрачността. – В: *Културата като дистанция, единадесет есета по културна антропология*, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016, 84-100.
- Колшански 1984:** Колшански, Г. В. *Коммуникативная функция и структура языка*. Москва: Наука, 1984.
- Мангачева 2012:** Мангачева, Д. *Диалогичното единство подкана-отговор, по материал от португалския език*. София: ИК „Изток-Запад“, 2012.
- Филева, Димова, Петров 2017:** Филева, А., Димова, Р., Петров, В. П. *Голото мъжко тяло*. София: СГХГ, 2017.
- Чергова 2014:** Чергова, В. Езикови средства в служба на манипулацията. – В: *Отвъд думите*. Под ред. на А. Миткова и Б. Кючукова. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2014.
- Яковлева 1994:** Яковлева, Е. *Фрагменты русской языковой картины мира*. Москва: ИД ЯСК, ГИОЗИС, 1994.

- Caminha 1500:** Caminha, P. V. Carta de Pero Vaz de Caminha in Biblioteca Digital do Estudante Brasileiro. Accessed on 7 May, 2015.
<http://www.dominiopublico.gov.br/pesquisa/DetalheObraForm.do?select_action=&co_obra=2003>
- Lestienne 2009:** Lestienne, C. *Uma História da Linguagem*, Lisboa, Ed. Texto & Grafia Lda, 2009.
- Nóbrega 1549:** Nóbrega, M. *Cartas do Brasil 1549-1560*, Academia Brasileira de História, Rio de Janeiro, 1933 in Biblioteca Brasileira Digital Guita e José Mindlin, USP. Accessed on 9 April, 2015.
<<http://www.brasiliana.usp.br/bbd/handle/1918/00381610#page/78/mode/1up>>
- Verschueren 1999:** Verschueren, J. *Understanding Pragmatics*, London, Arnold, 1999.